

Láthatatlan zene

Szerző:

Szűcs Tímea

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Református Tanárképző Kar,
Teológia-Zene-Nevelés szak, mesterképzés, I. év

Témavezető:

Dr. Péter Éva egyetemi docens

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Református Tanárképző Kar,
Református Teológia és Zenepedagógia intézmény

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	1
Bevezetés	2
<i>1. A differenciált zenei nevelés fontossága.....</i>	<i>3</i>
<i>2. A látássérülés.....</i>	<i>7</i>
2.1. A látássérülés meghatározása	7
2.2. A látássérülés fokozatai, kialakulásának okai	7
2.3. Látássérültek tanításának eszköztára	11
2.4. Louis Braille jelrendszere és a kottairás-olvasás.....	12
2.4.1. Louis Braille élete.....	13
2.4.2. A Braille írás kialakulása és mai formája	14
2.4.3. A Braille féle zeneírás	17
<i>3. A látássérültek zenei fejlesztése</i>	<i>24</i>
3.1. Zenetanítás az óvodában	24
3.2. Zenetanítás az 1-4 osztályban	27
3.3. Zenetanítás az 5-8 osztályban	29
3.4. Hangszer és tánc tanulás az iskolában	30
Összegzés.....	32
Bibliográfia	33

Bevezetés

„Mindenik embernek a lelkében dal van
És a saját lelkét hallja minden dalban
És akinek szép a lelkében az ének
Az hallja a mások énekét is szépnek.”
(Babits Mihály)

Azért választottam ezt a témát, mert már sokat foglalkoztam látássérült gyerekekkel és érdekel, hogy ezekkel a gyerekekkel hogyan lehet eredményesen foglalkozni, úgy, hogy nekik is megfelelő zenei élményt nyújthassunk és örömet, tudást adhassunk nekik.

A látássérült gyerekeket is meg lehet tanítani zenélni, énekelni, csak sok-sok türelem és kitartás kell hozzá, valamint ezen gyermekek megfelelő ismerete és elfogadása. Mielőtt ezeket a gyerekeket elkezdjük tanítani, meg kell ismerjük őket, az életüket, a velük való megfelelő bánásmódot és csak azután kezdhethetjük el a zenei foglalkozást, amit differenciáltan kell náluk alkalmazni. A legtöbbjüknek megtanítható mindaz, amit az egészséges gyerekeknek tanítunk, csak másféle eszközökre és több időre van szükség hozzá.

A kutatás és az anyaggyűjtés során azt tapasztaltam, hogy sok jót és hasznosat lehet ezekről a gyerekekről megtanulni, amit a későbbiekben majd fel lehet és fel kell használni. Sok olyan tartalmú anyag került a kezembe, amiről még nekem sem volt tapasztalatom, de sokat tanultam és ezeket majd a későbbi munkám során mind fel tudom majd használni.

A látássérültek által használt zenei notáció, a Braille kottairás, egy eléggé bonyolult rendszer, de ez lehetőséget ad a zenetanulásra és a közös zenélésre, úgy hangszereken mint kórusban.

A látássérüléssel élő gyerekek is olyanok mint mi, és ha mi be tudjuk őket fogadni magunk közé, akkor ők is lehetőséget kapnak a boldog életre, mert ők rengetek szeretettel tudják azt viszonyozni, ha szeretik őket és törődnek velük.

1. A differenciált zenei nevelés fontossága

A mai általános iskolai zenei oktatásban lehetőség van arra, hogy a gyermekek életkorához, képességeihez és érdeklődési köréhez alkalmazkodjon a tanításunk. Ez segíthet abban, hogy a tárgy még közelebb kerüljön a tanulókhoz, hogy azt élvezettel és szeretettel tanulják.

Az éneklési kedv felkeltésének legjobb eszköze a közös éneklés. Kodály koncepciója szerint a zene közösségi élmény kell, hogy legyen. Ha egyénileg akarjuk a gyerekeket énekelteni ez mindig játékosan történjen, vagy valamilyen feladathoz kapcsolódjon. Soha ne erőszakoljuk az egyéni éneklést, ha a gyermek nem szeretné azt. Lehet az énekléshez időnként valamilyen hangszeres kíséretet alkalmazni: zongorát, vagy gitárt, mert ezek a hangszerek a legegyszerűbb kísérettel is támaszt nyújthatnak a tiszta és pontos énekléshez. Ez sikerélményhez vezethet.

Fontos a tanulók művészetén keresztül történő érzelmi nevelése. A tanulók belülről kell azonosuljanak a zenével. El kell érjünk odáig, hogy szorongások és gátlások nélkül tudjanak énekelni és zenélni. Ebben jelentős a tanár szerepe. Olyan órát kell tartson, melyben minden gyerek képességeihez igazodik és megszeretteti velük a zenét. Fontos a sikerélmény biztosítása és ezt már az egyszerű ritmusgyakorlatoknál el lehet érni. Lehet egyszerű ütőhangszereket használni, ezzel élvezetesebbé tehetjük az órát és a gyerekek játékosan tudják az alaplüktetéseket begyakorolni és még élvezik is.

A zenehallgatás is fontos része a tanításnak, előbb mindig érzelmi oldalról közelítsük meg a meghallgatott zenét és csak ezek után tárgyaljuk meg a mű zenei jellegzetességeit.

Minden gyermek általában szereti a zenét és élvezi is azt, ha megvannak a megfelelő eszközeink arra, hogy mindenkinek megadhassuk a képességeinek megfelelő zenei oktatást. Ez azt feltételezi, hogy differenciáltan tanítsunk. A differenciált zenei nevelés kérdésköréről Kaibinger Pál: *Lehet így is...*, című tanulmányában olvastam először.¹

A XX. századtól kezdődően, külföldön is sokszínűség tapasztalható a zenei nevelés terén. Szőnyi Erzsébet, kiváló, ma élő, magyar zenepedagógus könyvében ezt olvassuk: "A hagyományos, jól ismert szerkezetű zenei nevelés, mely jobbra a múlt században volt általános, századunk elejétől kezdve fokról-fokra változik, átalakul. Előbb csak részlegesen,

¹ Kaibinger Pál: *Lehet így is...*, In. Tölgyesi-Papp Gyuláné: *„Így is lehet...”*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994, 123-132.

vagy kis hatósugárral, később egyre tágabb területen, míg mára inkább a változás és sokféleség, mintsem az állandóság jellemzi.”² A továbbiakban bemutatok néhány módszert, melynek szerzője külföldi, a szakirodalomból jól ismert zenepedagógus. Módszerükkel bizonyítottan jó eredményeket értek el. Jelen tanulmányban kiemeljük a módszerek legkülönlegesebb vonásait³, melyek felhasználhatók a differenciált oktatásban.

Maurice Martenot (1898-1980) a törzsi fejlődés útját követi a gyermek zenei nevelésével. Ezért a ritmusból indul ki, a primitív törzsek zenéjét veszi alapul. A ritmus nyelvvel való megszólaltatását ösztönzi, mert így megfelelő tempót lehet elérni. Szerinte a taps, a lábdobbantás, vagy egyéb eszközzel történő ritmizálás túl lassú tempót eredményezne. Módszerében hangsúlyt fektet a kreativitás fejlesztésére, ezért szabad rögtönzésnek, természetes zenei megnyilvánulásnak ad helyet. Mindent mozgással jelenít meg. A zeneelméleti fogalmakat játékokon keresztül gyakoroltatja: ritmusdominó, ritmikai lottó, összerakók, korongok, képek, kártyák.

Émile Jaques-Dalcroze (1865-1950) az emberi testből hangszert akart varázsolni. Fő elképzelése, hogy növendékeinek korlátlan hallás-, ritmus- és mozgásátélési képességet kell biztosítani. Módszeréből a ritmikus mozgást emelném ki, mely alkalmas eszköze a zenei folyamatok megéreztetésének, megértésének. A ritmust lépéssel, a zenei karaktert, formát mozdulatokkal fejezi ki. Mivel azonnal kell reagálni a zenei folyamatra, állandó koncentrációt igényel ez a tevékenység. Meg kell figyelni, meg kell érteni a zenét, érzékenynek kell lenni és mozgással ki kell tudni fejezni azt. Az emberi test a zenei kifejezés eszköze lesz. Módszerében első az ösztönös megérzés, ezután következik az intellektuális elemzés. Szerinte a zenei reagálás fizikai fejlesztése a legközvetlenebb módszer a zene megértéséhez. Az euritmika technika a hallási érzékelés mozgássá való átalakítását jelenti. A tanulók a legkisebb zenei változást is izommozgásokkal követik. Reagálnak a dallam, ritmus, harmónia, dinamika, hangszín, és tulajdonképpen minden zenei változásra. Dalcroze módszerében a hangsúly a zenész önkifejező képességének fejlesztésére esik.

Edgar Willems (1890-1978) zenei nevelésében a szabad énekből, a szabad ritmusból indul ki. Hallásbeli érzékenységre nevel különböző gyakorlatokkal: hangok utánzása, zaj-zene megkülönböztetése, csoportos rögtönzés, szabad improvizáció. E gyakorlatokhoz változatos hangszereket, anyagokat használ. Módszere hasonlít az anyanyelv elsajátításának módszeréhez. Előbb csak hallgatja a gyermek a zenét, ismerkedik a hangforrással, különböző

² Szőnyi Erzsébet, *Zenei nevelési irányzatok a XX században*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 3.

³ A témáról bővebben Kiss Jenőné Kenessey Éva, *Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában*, Tárogató kiadó, Budapest, 1994, 25-55.

hangokat ad ki, megtanulja a hangok neveit, utánozva ritmizál, dalokat énekel, és csak később tudatosítják a fogalmakat, elméleti kérdéseket. A kottaolvasás-írás tanulásakor a *do* hangból indul ki, majd a dúr hangsorral foglalkozik, ennek kapcsán a tonikai akkord hangjaival.

Justin Bayard Ward (1879-1975) az egyházi zenére alapoz. Kiinduló pontja a gregorián ének. A ritmikai nevelésben a fogalmak magyarázata helyett a testi érzékelést alkalmazza. Ritmikai játékokat alkalmaz, karmozdulatokkal jelzi a feszültség-oldás, *arsis-thesis* két pólusát. Improvizáltat vershez ritmust, dallamot. A kottaolvasásban a számjelzéses jelölést használja. A vonalrendszeren való olvasást 1-2-3 majd 4 vonalú vonalrendszeren gyakoroltatja, melyben a hagyományos gregorián lejegyzés is található. A neumák folyamatos olvasása után tér át az 5 vonalas vonalrendszerre. Minden zenei foglalkozáson sor kerül hangképzésre, daléneklésre, lapról olvasásra, lejegyzésre, hallás és ritmusérzék fejlesztésre, kreatív tevékenységre.

Shinichi Suzuki (1898-1998) kifejezetten hangszeres képzésre koncentrál. Hegedűtanítási koncepciójában nagy szerepet szán az anyáknak. Zenei nevelési koncepciójában azt vallja, hogy amint a beszéd körülveszi a gyermeket mindennapjaiban, s egyszer csak elkezd beszélni, ugyanezt kell érvényesíteni a zenei nevelésben. Vegye körül a gyermeket mindennapjaiban a jó zene, hallgasson sok zenét és ez kedvező körülmény lesz a zenetanuláshoz. Előbb a szülőket tanítja zenélni, hogy gyermekük kezdeti hangszertanulását tudják majd segíteni. A módszer szerint a tanulók előbb hallás után tanulják a zeneműveket, tehát előbb zenélnek, azután tanulják meg a kottaolvasást. Suzuki hangsúlyt fektet a hallásfejlesztésre, az alapos elsajátításra, a fokozatosság elvére, az egyéni és csoportos tevékenységek váltakoztatására, a memóriatréningre.

Maria Montessori (1870-1952) módszerében a jó zenehallgatóvá nevelés a cél. Napi hangversenyekkel készíti fel a diákokat erre. De első lépésként a zaj, a hang, a csend megkülönböztetésére nevel, hogy a gyermek hallása legyen felkészítve a zene befogadására. A zenei eszközök megválasztásában is különleges az elképzelése: fahengert, harangokat, sípokat, facimbalmot, miniatűr zongorát használ.

Carl Orff (1895-1982) módszerének lényege a játékosság és kreativitás fokozása a gyermekek zenetanításában. A zene és mozgás összekapcsolása elsősorban a ritmikai képzés és rögtönzés előtérbe helyezésével történik. A módszer egyedi jellemvonása az Orff instrumentárium használata és az aktív zenélés. A ritmushangszerek széles skáláját használja, melyekre a zeneszerző-tanár számos pedagógiai hasznosságú művet komponált. A zeneoktatást a legfiatalabb korban kezdi, nem kottaírás-olvasással, hanem zenei tapasztalással: ének, hangszeres játék, improvizáció. Kedvet akar csinálni a zenetanuláshoz. A

zenét mindig összekapcsolja a beszéddel, tánccal.

Ulwila-módszer: értelmi fogyatékos gyerekek felzárkóztatása érdekében az 1970-es években Heinrich Ulrich, zenetanár, győgyopedagógus, kidolgozott egy speciális oktatási koncepciót, a Frankenthal-i Tom-Mutters iskola diákjai számára. Ez a koncepció intenzív zenei oktatással teljes személyiséget fejleszt. Kognitív, pszihomotoros, érzelmi és szociális fejlesztést tűz ki célul. Fontos eleme a hangszeres zenetanulás, de e mellett az éneklés, a zenehallgatás, zene-mozgás-tánc, zene-színház, a zeneszerzés, hangszerkészítés, a kézügyesség kíművelése is állandóan fejlesztett gyakorlati terület. Olyan zeneoktatásra törekszik, mely beépül az általános képzésbe. A zenehallgatás például jelen van a nap minden foglalkozásában, de célzott zenehallgatást alkalmaznak speciális terápia formáknál, amelyek során a közérzet zenével való javítása a cél. A zenére való mozgás, tánc hozzátartozik a mindennapi zenei foglalkozásokhoz. A diákok maguk és kicsi közösségük számára komponálnak, hangszert készítenek (egy húros fadoboz, három húros gitár, fa xilofon stb.) és megszólaltatják azokat. A zene-színház összekapcsolásában a szerepjátékot gyakorolják, saját jelmezüket is elkészítik. A hangszertanulás könnyítése érdekében egy speciális kottarendszert alkalmaznak a Tom-Mutters iskolában. Eredetileg Ulwila nevet kapta, ma már HUS színeskotta a neve. A speciális kottarendszer egyszerűsített jeleket alkalmaz a hangmagasság, időtartam rögzítésére (színek, formák).

A látássérült gyerekek nagy része képes a zene szeretetére és elsajátítására, csak velük teljesen másképpen kell gyakorolni, speciális eszközök és módszerek használata szükséges ahhoz, hogy a megfelelő oktatást megkapják. Differenciált oktatásban kell részesüljenek. Ezen gyerekek külön figyelmet érdemelnek. A művészeti nevelés nagymértékben segíti őket a szellemi fejlődésükben, javítja az életérzésüket és elősegíti a társadalomba való integrációjukat. Vannak speciális intézmények számukra, de az integrált oktatásnak köszönhetően ezek a gyerekek már normál társaikkal is együtt tanulhatnak, hogyha az állapotuk kevésbé súlyos és képesek a beilleszkedésre. Így az egészséges gyerekek is könnyebben el tudják ezeket a gyerekeket fogadni.

2. A látássérülés

2.1. A látássérülés meghatározása

Látássérült az, aki teljesen, vagy nagymértékben elvesztette látását, amelynek következtében alapvető életmódbeli változásokra kényszerült. Beszélnek szociális, pedagógiai, foglalkozási értelemben vett látássérülésről⁴. Az Egészségügyi Világszervezet definíciója a következő: „Látássérültnek tekinthető az a személy, akinek jobbik szemén maximális korrekcióval mérhető látásélessége az ép látás 30%-a, vagy ennél kevesebb, illetve látótérszűkülete nem több 20%-nál.”⁵

2.2. A látássérülés fokozatai, kialakulásának okai

A látássérülésnek különböző fokozatai tapasztalhatók:

- a. vakok: akik még fényt sem érzékelnek
- b. alig látók: három alapvető csoportba sorolhatók
 - *fényérzékelők*: a vak gyerekeknek való technikákat használják, de fel tudják a látásmaradványukat használni a közlekedésben és a tájékozódásban.
 - *Nagy tárgylátók*: akik jobban látnak, azok különleges optikai és elektronikus eszközökkel képesek a síkírás olvasására, de a legtöbben Braille jelrendszerben olvasnak és a látásmaradványukat a mindennapi életben tudják inkább jobban felhasználni.
 - *Ujjolvasók*: ők eléggé jól látnak ahhoz, hogy a síkírást segédeszközök segítségével el tudják olvasni, de az oktatásban más érzékszerveikre is támaszkodniuk kell ahhoz, hogy boldogulni tudjanak.
- c. Gyengénlátók: az ilyen gyerekeknél a mindennapi élet és az oktatás színterén arra kell törekedni, hogy a látásmaradványt maximálisan kihasználjuk.

⁴ Csattos Márta: *Utak és kiutak*, Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége kiadása, Budapest, 1984.

⁵ Kovács Krisztina: *Látássérült gyermekek az óvodában és az iskolában*, In: Ilyés Sándor: *Gyógypedagógiai alapismeretek*, ELTE-BGGyF kiadása, Budapest, 2000, 463.

Vannak olyan egyének, akik nem veleszületetten, hanem későbbi életkorban veszítik el a látásukat. A látássérülés keletkezésének ideje meghatározza azt, hogy az egyének a továbbiakban milyen speciális szükségletei vannak életútja során.

Veleszületett látássérülés esetén eltérés tapasztalható a gyermek teljes fejlődésében az ép látású gyerekekkel szemben. Ezeknél a gyerekeknél a vakság csecsemőkorban a mozgásfejlődést is befolyásolja. Az élet minden területén ezeknél a gyerekeknél lemaradás észlelhető, de idővel képesek megtanulni az alapvető dolgokat, melyek szükségesek a mindennapi életben.

A legtöbb kutató az ötéves kort tartja döntő jelentőségűnek abból a szempontból, ha valaki későbbi életkorában vakul meg, mert ekkora már az alapfunkciók, mint a nagymozgások, finommozgások, beszéd, önkiszolgálás, szenzomotoros integráció, szociális készségek, értelmi-gondolkodás nagyrészt kialakultak, és az eddig a korig szerzett vizuális élmények jól felhasználhatók majd a további életkorban.

Ha valaki vakká válik, akkor meg kell tanulnia azzal együtt élni. A látássérülés fokozott alkalmazkodást kíván mindenkitől. Az alkalmazkodóképesség mértéke, a személy életkorán és a megvakulási életkoron kívül, döntően a személyiségtől függ. A látásvesztés a cselekvések új módon való elsajátítását követeli. A látássérült korábbi élményei és a családban elfoglalt helye fontos tényezője annak, hogy az új élethelyzethez tudjon alkalmazkodni. Ebben nagyon fontos, hogy az egyén hogyan éli meg önmagát. A vak megítélése kultúránként változik. A társadalom szigorúan behatárolja a vak életlehetőségeit. A látássérült énképe és korábbi nézetei a vakokról szembekerülnek egymással. Az, akinek van látásmaradványa, nem tud beilleszkedni, mert a vakok látóként, a látók vakként kezelik. A társadalom a látássérült személyt stigmatizálja, ezért számukra állandó feszültséget okoz a társadalmi elvárásoknak való megfelelés igénye.

A látássérült gyerekeknek fontos, hogy hogyan élik meg a körülöttük lévő környezetet és a társadalom hogyan viszonyul hozzájuk.

A vakok *hallási figyelme* fejlettebb, azaz idegrendszerük képes jól elkülöníteni és meghatározni a tájékozódáshoz szükséges hangokat, zajokat. A vakok már egész kicsi koruktól kezdve megtanulják a tájékozódást és figyelnek azokra a jelekre, melyek segíthetik őket ebben. Az álló tárgyak adta zajok viszonylag jól jelzik a tárgy térbeli helyzetét, távolságát és irányát. A mozgó tárgyak okozta zajok jól meghatározhatóvá teszik azok mozgási sebességét és mozgási irányát. Az utcán a mások járása által keltett zaj megmutatja a járda szélességét és haladási irányát. A mozgó járművek zaja jellemző a zaj forrására, továbbhaladásuk tájékoztat távolságukról és a továbbhaladás irányáról. Fontos információkat

hordoznak a tárgyakról visszaverődő hangok: lépések zaja falról visszaverődve tájékoztat a fal távolságáról.

A vak gyermek számára a *tapintással* szerzett információk nagyon fontosak. Tapintással felderíti környezetét, majd ezek alapján képet alkot a környezet rendjéről, és így már képes az alkalmazkodásra. Mozgás közben folyamatosan információkat kell szerezzen az előtte lévő akadályokról. Zárt helyen kezével fedezi fel a falat, az ajtót. A láb is nagyon fontos tapintó szerv, érzékeli a járda burkolatainak változásait, a lépcső szélességét és magasságát.

Szag, illat után is felismerhető a bennünket körülvevő világ. A vakok tájékozódásában a szaglás fontos kiegészítő információkat nyújt.

A *hőérzékelés* fontos információkat biztosít. Az ember minden testrészével képes a hő érzékelésére. Az árnyék és hősugár hatásai jól érzékelhetők. A járdán haladva az árnyék megszűnése az épület sarkát és a járda végét is jelezheti.

A vakon való *tájékozódáshoz* meg kell tanulni a speciális mozgásokat. Közlekedhet a vak fehér bottal, vakvezető kutyával és humán kísérővel is. A tanulmányaikat befejező vakok egy része képes az önálló életre: mások segítsége nélkül képes saját fizikai igényeit ellátni. A látássérült az anyagokat minőségük szerint jól el tudja különíteni. Nagyon praktikus az, ha jeleket varrnak a ruhákba, hogy azokat színek szerint is meg tudják különböztetni. Jó ha öltözködésnél kéri látó ismerősük segítségét. A vak gyerek is képes a késsel villával való étkezésre. Jó ha a terítésnél vannak szabályok és rendszeresen a szabályok szerint terítenek meg. Tálaláskor a tányéron lehetőleg mindig minden azonos helyre kerüljön. Mosás előtt a ruhákat jól szét kell válogatni: színek és anyag minősége szerint. A mosószert kézzel adagolják, vagy egy már jól ismert kupakkal. A vasalás előtt a ruhát anyagi minőségük és színük szerint kell előkészíteni. Állítható vasalóállványt használjon. A ruhát mindig simítsa el és szisztematikusan haladjon a vasalással. Nagyon meleg vasalót sose használjon, mert az balesetveszélyes. Mosogatás előtt az első feladat az edények összegyűjtése és az ételmaradék eltávolítása. Mosogatás és öblítés után az edények kerüljenek a szárítóra. Törölgetés után minden kerüljön a helyére, hogy legközelebb is megtalálja.

A teljes látás több mint felének elvesztése még nem számít gyengénlátásnak⁶. Bár a gyengénlátók látásvesztése nagyfokú, mégis látó típusú életmondót tudnak élni, a látó emberekkel azonos feltételek mellett próbálnak helyt állni. Ami ezen zóna alatt alakul ki azt már aliglátásnak nevezzük, ezen emberek már a tapintásos ismeretszerzésre is rászorulnak. A gyengénlátás felső határánál is indokolt a speciális pedagógiai ellátás, az alsó határánál pedig

⁶ Paraszky Sára: *Közelről nézve, a gyengénlátó gyerekek*, Alfapack kft kiadása, Budapest, 1994, 15-33.

a szelekció döntő szempontja a közelnézésben nyújtott teljesítőképesség. Vannak szembetegségek, melyek a közelre és távolra látás minőségét nem egyformán befolyásolják. A gyengénlátás kiválasztási szempontjait a felső és az alsó határértékek egyedi megítélésének szükségességét követelik, fontos szempont a szelekcióban, hogy a gyermek képes-e a látó típusú olvasást és írást a művelődés eszközeként használni.

A látássérülést különböző szembetegségek, sérülések, a látó szerv különböző fejlődési rendellenességei okozhatják. Például:

- Tengelyferdülés
- Túllátóság
- Velezületett szürkehályog
- Lencsehíjasság
- Zöldhályog
- Rethinopahtia praematurorum
- Albinizmus
- Lencseficam
- Pigmentdegeneráció
- Makuladegeneráció
- Érhártyagyulladás
- Látóidegsorvadás
- Retinaleválás
- Látótér beszűkülése
- Szemtekerezgés
- Színtévesztés, színvaktság
- Fénykerülés
- Kancsalság
- Tompalátás
- Örökölt hajlam

2.3. Látássérültek tanításának eszköztára

A következőkben bemutatom, hogy a látássérült gyerekeket hogyan lehet úgy tanítani, hogy a többi érzékszervére támaszkodjon. A látásneveléssel azokat a gyerekeket lehet fejleszteni, akiknek még van egy kis látásmaradványuk. Itt az a cél, hogy ezt a látásmaradványt teljes mértékben kihasználjuk, erre támaszkodjunk.

A látásmaradvány használata kiegészíti a többi érzékszerv által szerzett információt. A látásnevelés nagy hangsúlyt fektet a tapintás és a hallási figyelem fejlesztésére. A látási funkciók kialakításához speciális eszközök⁷ használata szükséges:

Képkirakó játékok: ezek különböző méretűek és formájúak, használják a tapintás, a látás, valamint az analízis-szintézis fejlesztésére.



Világító doboz: műanyagból, vagy fából készül. Alulról egy egyenletes fényforrás megvilágít egy áttetsző plexilapot, ennek fényereje szabályozható és dőlésszöge állítható. Sokféle feladathoz lehet alkalmazni: pl. képek nézegetése, sötét és világos megkülönböztetése, kottajelek, vagy zenei kézjelek megtanulása.



Fekete-fehér képek: erős kontrasztú nyomtatott fekete-fehér, főként kartonból készült képek. A látásfigyelem felkeltésére és formák vizuális fejlesztésére jól használható. Lehet nyomtatni ezekből kottajeleket, vagy ritmuskártyákat és ezek által is a zenei jelek jobb megismertetését érhetjük el.

Csillogó tárgyak: elemmel, vagy kis izzóval működő, kicsi tárgyak, vagy olyan eszközök, melyek fényes anyagból készülnek. A vizuális ingert össze lehet kapcsolni hangingerekkel, illatokkal, érintésekkel: pl. csillogó csörgő, sötétben világító kispárna.



Egyeztető játékok: a tárgyak különféle tulajdonságainak egyeztetésére szolgálnak, változatai vannak forma és szín egyeztetésére, de lehetnek más változatok is: forma és felület egyeztetése, felületek egyeztetése, anyagminőségek párosítása. Ezek lehetnek zenei jelek is. Ezek a játékok egyaránt fejlesztik a

látást, tapintást, és az emlékezetet.

⁷ Báthori Adél, Ruff Ágota, Somorjai Ágnes, Székelyné Kárpáti Ildikó, Szücsné Göblyös Erika, Vincze Gábor: *Sérülésspecifikus eszköztár vak és aliglátó gyerekek, tanulók együttneveléséhez*, Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság kiadása, Budapest, 2008.

A vak gyerekek eltérő tapintási képességekkel és ezek iránti érdeklődéssel rendelkeznek. A megismerő tevékenység eredményessége függ attól, hogy mennyire ügyes a kezük és milyen jó a tapintásuk. Ezek a gyermekek a rendszeres manipulációs mozgásokat igénylik és ez örömet szerez nekik. Miközben tapogatnak, keresgélnek, könnyen leeshetnek a tárgyak a megadott helyről és ez kudarcélményhez vezethet, ezért fontos, hogy behatárolható helyen legyenek elhelyezve.



Sorkirakó: fából készült, tartalma több, egyik végén lezárt rúd, ezekre pontosan illeszkedő, felfűzhető, különböző alakú gyöngyök. Fejleszti a szín és formaegyeztetést, a sorrendiség felismerését, memóriát. Ezekre a gyöngyökre kialakíthatunk különféle ritmusjeleket, hogy ezeket kelljen egy bizonyos sorrendben felfűzniük. Lehet ütemjelzőket és ütemvonalakat is használni, mert ezek is elősegítik, hogy jobban megtanulják a zenei jeleket.



Montessori torony: színes fából, vagy műanyagból készül, fokozatosan csökkenő átmérőjű, közepükön lyukas korongok, ezeket egy rúdra kell feltenni, megfelelő sorrendben, nagytól a kisebb felé. Ezekre jelöljük a hangértékeket, az egész hangértéket a legnagyobb korongra és ahogy a korongok kisebbednek úgy haladunk a hangértékekkel is a kisebbek felé. Ezzel könnyebben meg tudják tanulni, hogy a hangértékek miként követik egymást. Vakoknak különböző tapintású textíliákkal borított, eltérő mintázatú vastagabb korongokat használnak. Ez fejleszti a finommozgásokat és a két kéz összehangolt koordinációját.

2.4. Louis Braille jelrendszere és a kottairás-olvasás

Napjainkban a látássérült emberek zenei nevelésében jelentős szerepet játszik az a jelrendszer, amit Louis Braille fejlesztett ki. A következőkben bemutatom Braille életét valamint jelrendszerét.

2.4.1. Louis Braille élete



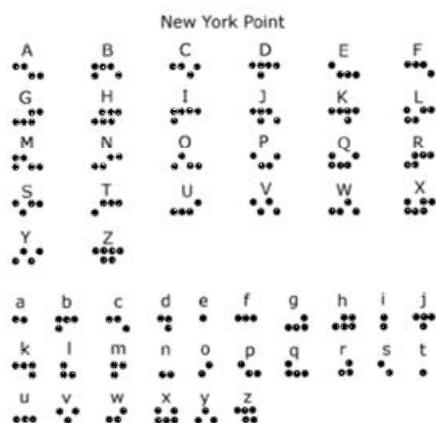
Louis Braille életét Élesztős László és Pajor Emese munkája alapján vázolom⁸. Braille Franciaországban született, egy kisvárosban, Coupvray-ban, 1809 január 4-én. Pedagógus, feltaláló, a vakírás, Braille írás létrehozója. Volt három nővére is, ő volt a negyedik gyerek. Édesanyja Monique, édesapja pedig Simon-René. Kicsi korában sokat játszott édesapja műhelyében. Három éves korában játék közben megsérül a szeme és az orvosok már nem tudnak segíteni rajta, elfertőződik a seb és ez áterjed a másik szemére is és öt éves korára teljesen megvakul. Tíz éves koráig otthon tanul, de egy idő után már nem volt képes mindent hallás után megtanulni, így került be a Párizs-i vakok intézetébe, aminek az ösztöndíjas és legfiatalabb tanulója lett. Az iskolában megtanulta, hogyan kell papírba domborított latin betűket olvasni, de ez elég lassan ment nekik. Az iskolának nagyon kevés könyve volt és ezek latin domborított betűkkel voltak írva. Nem tanították itt a gyerekeket írni, inkább csak beszéltek a tanárok a diákokhoz.

Miután befejezte tanulmányait az iskolában, ennek professzora lett: algebrát, zenét, földrajzot és nyelvtant tanított a gyerekeknek. Kiváló hallásának köszönhetően tökéletesen megtanult csellón és orgonán játszani. Ezen tehetségére az egész ország felfigyelt és egyházi zenész lett. Két templomnak lett az orgonistája, előbb a Church of Saint Nicolas des Champs, majd később a Church of Saint Vincent the Paul. Braille iskolai végeztével hazakerül és az apjától kapott fadarabokra vágja ki rendszerét, melynek alapja Charles Barbier rendszere. Ezt egyszerűsítette le 6 pontra. Két könyvet is írt, melyek már braille írásban jelentek meg: „Method Writting Words, Music” - a Braille-abc-ről szólt, és „Plain Songs, Dots” - a zenei írásról szól. A Braille írásnak köszönhetően elismert tanár lett az iskolában, de életében nem tudta megtanítani saját írásrendszerét a gyerekeknek, mert az intézmény igazgatója ragaszkodott a régi rendszerhez és nem akarta ezt elfogadni. Braille 1852-ben tuberkulózisban halt meg. Halálát követően, 1854-ben, Franciaországban hivatalosan is elfogadták az írásrendszerét és a század végére az egész világon elterjedt.

⁸ Élesztős László, Rostás Sándor: *Magyar nagylexikon IV*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1995, 485 o; Pajor Emese: *Tapintható írásrendszerek, alternatív olvasási módszerek*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai kar kiadása, Budapest, 2009, 17-18.

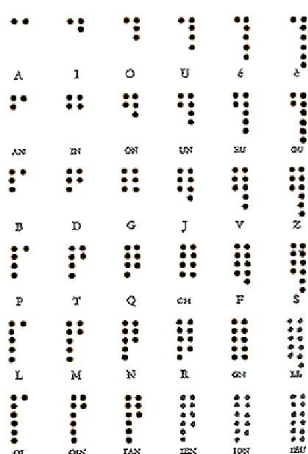
2.4.2.A Braille írás kialakulása és mai formája

A Braille-ABC, melynek leírását két bibliográfiai munka segítségével összegzek⁹, egy speciális technikát alkalmaz arra, hogy a gyengén látó és vak gyerekek is meg tudjanak tanulni írni és olvasni. Ennek az írásrendszernek az alapja a papír hátoldalára felszórt pont, melyet a lap elején tapintással jól lehet érzékelni.



Ez előtt már voltak rendszerek, melyeket használtak, de ezek túl bonyolultnak bizonyultak. William Bell Wait a New Yorkban működő iskola, az Institut for the Blind számára dolgozta ki rendszerét, ebben az iskolában látássérült fiatalok tanultak. A tapintható karaktereket két pont magasságú egy, kettő, három, vagy négy pont szélességű betűkből alkotta. Kifejlesztette a kleidograph-ot, mellyel könnyen tudtak írni a gyerekek ezen rendszer segítségével.

Ezek után egy nyomtatógépet is készített, hogy ezt az írást is sokszorosítani lehessen, ez volt a Strerograph. Ez az írás nagyon hasonlított a ma használatos Braille írásra. Ez az írásrendszer sok helyen elterjedt, de hátránya volt az, hogy nehezen volt olvasható.

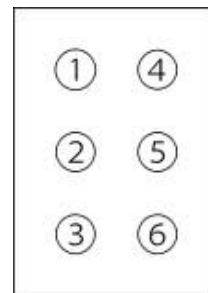


1821-ben Charles Barbier, aki a francia hadsereg kapitánya volt, meglátogatta az iskolát és bemutatta találmányát, egy kommunikációs rendszert, mely 12 pontot alkalmazott. Ezt éjszakai írásnak hívták, ezt használták a katonák, hogy éjszaka a sötétben is tudjanak kommunikálni. Ezt a rendszert szonográfának nevezte el. A betűk magassága 1-6 pont volt, a szélessége pedig két pont. Rendszere 36 hang jelölésére volt alkalmas. Ez az írás nehezen volt olvasható, mert nem volt megfelelően kidolgozva és ezért egy ujjbeggyel nem lehetett a teljes betűt észlelni.

Braille a Barbier 12 pontú rendszerét egyszerűsíti le, mert felismeri azt, hogy ha csak hat pont van, akkor az egyetlen ujjhegy tapintásával felismerhető és nem igényel más kiegészítő pontokat. 1824-re, mindössze 15 éves korában, megalkotta ezt az írásrendszert. Így az írás betűi a hat pont kombinációiból állnak, szélétben két pont és felfele három.

⁹ Pajor Emese: *Tapintható írásrendszerek, alternatív olvasási módszerek*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai kar kiadása, Budapest, 2009, 13-37; Élesztős László, Rostás Sándor: *Magyar nagylexikon IV*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1995, 485 o.

A pontok számozása fentről lefele történik. Kemény papírra nyomva találhatók. Ezen pontok lehetővé tették, hogy a vak gyerekek is megtudjanak tanulni gyorsan írni és olvasni és ezzel a tanulás is könnyebb volt. A pontok közötti szünet jelezte, hogy egy szó meddig tartott, és hol kezdődött az újabb. Ezt a rendszert kiterjesztette a zenére és a matematikára is. 1839-ben egy olyan rendszert fejlesztettek ki, mely lehetővé tette, hogy egy géppel lehessen írni, ezek voltak a „Picht” gépek, ezzel gyorsabban és pontosabban lehetett írni, hasonlított az írógépre.



A 6 pont kombinációinak segítségével 64 változat hozható létre. A latin Braille kódrendszere 26 betűből áll. 10 nemzetközileg elfogadott kombináció, a maradék pedig a különféle nyelvek sajátos betűinek jelölésére ad lehetőséget. A Braille írásban csak egyféle betűtípus van, ha nagy betűt akarunk írni, akkor használjuk a nagybetű jelet, ha pedig számot akkor a számjelet.

A Braille féle pontírásnak három fokozata van:

1. Teljes írás: minden betű benne van, amit a síkírásban is használnak
2. Rövidírás: ezek összevont jelzések a gyorsabb olvasás elősegítésére
3. Az írás jelentős rövidítése

A Braille írás eszközei:

A pontírógép



Braille tábla és a pontozó



Braille könyvek



Braille billentyűzet



Braille nyomtatók



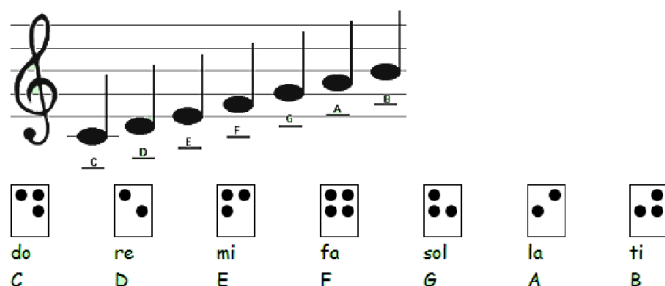
Braille kijelzők



2.4.3.A Braille féle zeneírás

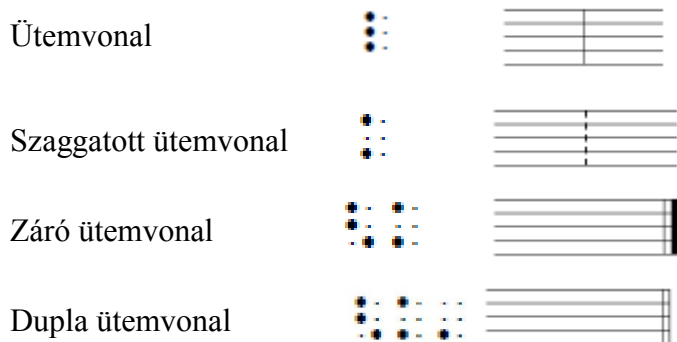
A következőkben bemutatom, hogy a vak gyerekek milyen jelek és eszközök segítségével tanulják meg leolvasni a zenei kottát¹⁰, így ők is képesek lesznek különféle hangszereken zenélni és teljes embernek érezhetik magukat ezáltal.

Diatonikus hangok



Az ütemvonalakat az alábbi jelekkel jelzik. Ezek segítségével a zenei formák, ütemek érthetővé válnak. Mindegyik vonalnak egy sajátos jelrendszere van és ezt fontos, hogy pontosan megjegyezzék, egyébként más, hasonló jelekkel össze tudják keverni.

Ütemvonalak



A törzshangok és a hangértékek, szünetek jelölésére az alábbi jeleket használják. Mindegyik jel kétféle hangértéket jelöl annak megfelelően, hogy milyen ütemben van írva a zenemű.

¹⁰ Braille Authority of North America: *Music Braille Code*, American Printing House for the Blind kiadó, 1997

Hangmagasságok és hangértékek

Szünetek

Hangsor	C	D	E	F	G	A	B	
Egész és 16-odok								
Fél és 32-edek								
Negyed és 64-edek								
Nyolcad és 128-adok								

A hangok a különféle oktávszakaszokban más-más jelölést kapnak. Nem sok az eltérés de fontos tudni ezeket, hogy megfelelően értelmezzük a kottát. Most a „c” hangon mutatom be, hogy a különféle oktávszakaszokban, az hogyan jelölendő.

A „c” hang lejegyzése különféle oktávszakaszokban:

C2		c2	
C1		c3	
c		c4	
c1		c5	

A következőkben a kulcsok írását mutatom be, mindegyiknek megvan a maga saját jelölése és ezek a jelek aszerint változnak egy vagy több ponttal, hogy a kulcs éppen melyik vonalon van, vagy milyen kulcsról van szó.

Kulcsok és ezek jelölése

Violin			Francia		
Basszus			Bariton		
C – Alt			Szoprán		
Transzponáló			Tenor		

Az előjegyzéseknek is megvannak a saját jelöléseik. Három kereszt és három bé-ig minden keresztet és bé-t egyenként írunk ki, négynél több kereszt és több bé esetében számokkal írjuk le ezeket: pl. 4 bé. Ehhez az szükségeltetik, hogy az illető, aki épp a kottát olvassa, pontosan tudja, hogy a kereszték és a bé-k milyen sorrendben követik egymást, mert ezt ezek a jelek nem jelölik és azt sem mutatják meg, hogy milyen módosító jelekről van szó. Ezen jelek és a záróhangok alapján meg kell tudni állapítani, hogy a mű milyen hangnemben íródott.

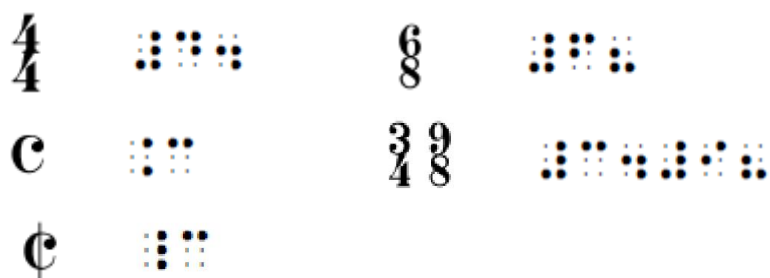
Módosítójelek

Kereszt			3 kereszt		
Dupla kereszt			3 bé		
Bé			4 kereszt		
Dupla bé			4 bé		
Feloldójel					

A következőkben azt vázolom fel, hogy a metrumot miként jelenítjük a kottában. Fontos az, hogy ha a mű váltakozó ütemben van, akkor mindenhova írjuk ki, hogy éppen milyen a metruma annak az ütemnek, vagy ütemeknek. Jelölhetjük a mű elején azt, hogy

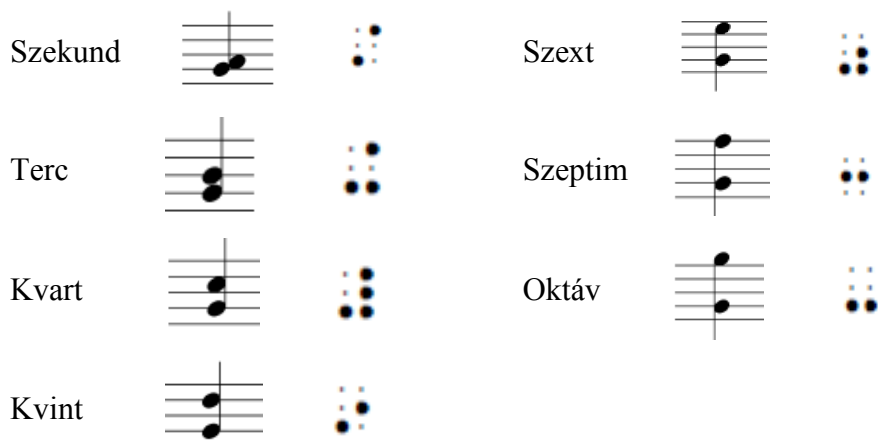
váltakozó ütemben lesz, vagy csak akkor írjuk ki a mű során, amikor az éppen szükséges. Ha a mű elején jelöljük, akkor mindegyiket ki kell írjuk egymás mellé és a tanulók abból fogják megismerni, hogy melyik ütem milyen metrumban van, hogy hány hang van az ütemben, ami megfelel az adott metrumnak. Ezeket, amikor jelöljük, számjelet teszünk eléjük.

A metrumok jelölése



A következőkben a hangközök jelölésére mutatok be pár példát. Ezek is fontosak ahhoz, hogy a zenei tanulmányok teljeseek legyenek. Ezek egyszerű jelek, de oda kell figyelniük, hogy milyen kontextusban használjuk őket.

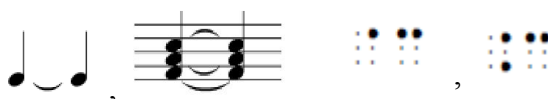
Hangközök jelölése



A következőkben arról lesznek szemléltetések, hogy a hangok összekötését, hogyan jelöljük a Braille zenei írásban, legyen szó két azonos vagy különböző hangmagasság összekötéséről, vagy esetleg több hang összekötéséről.

Összekötések

Két azonos hang között



Két különböző hang között



Hosszú összekötés



Hangismétlések és tremolók jelölése is fontos, mert így a kotta egyszerűbbé válik, nem szükséges minden hangnak a leírása, hanem ezen jelek segítségével ezeket könnyebben lehet jelölni.

Ismételt hangok és a tremoló jelei

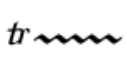
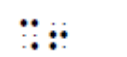
Nyolcad    

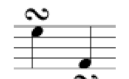
16-ed    

32-ed    

A következőkben bemutatásra kerülnek a zenei díszítések. Itt is többfélet használnak, de ide csak néhányat említek meg. Első a trilla, mely több változatban is alkalmazható. A jele mindig ugyanaz, csak más jelekkel is kiegészül. Ez a felépítés figyelhető meg a körülírásnál és a mordentnél is.

Díszítések

A trilla      

Körülírás    

Mordent        

Az ismétlések is jelölést kapnak a kottában, így a Braille írásban is szerepet kapnak úgy az általános ismétlőjelek, mint a prima volta és a secunda volta, vagy a *da capo* ismétlési formák. Ezeknek mind megvannak a saját jeleik, melyek segítségével a diákok megértik, hogy melyik rész honnan és meddig ismétlődik. Ez nagy odafigyelést igényel, mivel ők vizuálisan nem látják, ezért amikor először olvassák a kottát észre kell vegyék, hogy vannak-e benne ilyen jelek.

Ismétlések



A dinamikai jelek is fontosak ahhoz, hogy a műnek a teljessége meglegyen. Ezek a jelek a piano, forte, crescendo, stb. Ezen jelek előtt mindig van egy bizonyos jel, ami rámutat arra, hogy a dinamikai jelekről van szó, ezeket csak ezen jellel együtt használják.

Dinamikai jelek

Általános jel			<i>cresc.</i>	
Rövidítés			<i>decresc.</i>	
Pianissimo	<i>pp</i>		<i>dim.</i>	
Piano	<i>p</i>			
Mezzoforte	<i>mf</i>			
Forte	<i>f</i>		Fortissimo	<i>ff</i>

A jelek magyarázata végén íme egy részlet egy braille kottából. Ezen látni lehet, hogy mennyire bonyolultnak tűnik, de ez egy vak ember számára nem bonyolult, sőt ő azt mondaná rá, hogy könnyű. A kotta is mutatja, hogy ami a kottában 1 oldal az a braille kottában legalább 3-4 oldal lesz, mivel mindent ki kell írni és ez időigényes és sok helyet foglal.

The image displays a comparison between a Braille musical score and its standard musical notation. The top part shows a single line of Braille notation, which is dense and takes up a lot of space. The bottom part shows the corresponding standard musical notation, which is more compact and easier to read for sighted people.

A zenei nevelés kiemelkedő jelentőségű minden vak gyermek számára. Ők a dalokat hallás után tanulják meg. A Braille kotta rendszert általában csak azoknak a gyerekeknek kell elsajátítani, akik valamilyen hangszeren tanulnak, vagy akarnak tanulni. A vak gyerekek nagyon szeretnek zenét hallgatni, mert megmozgatja a fantáziájukat, élményekben gazdagodnak és a zeneművek elemzése sem okoz náluk problémát. Ha szeret a gyerek énekelni és a hangja ehhez megfelelő, akkor érdemes erre a pályára terelni, vagy kóruséneklésre biztatni.

3. A látássérültek zenei fejlesztése

3.1. Zenetanítás az óvodában

A látássérültek óvodai nevelése történhet az ép látású gyermekekkel együtt, vagy speciális, látássérültekkel foglalkozó óvodákban. A vak és gyengénlátó kisgyerekek óvodai nevelését¹¹ alapos előkészítés és hosszabb szoktatási periódus előzi meg, mert fel kell mérni, hogy a gyermek az egyes funkciókban milyen szinten van. Fontos az, hogy a kisgyermeket miként szoktatjuk be egy teljesen új közösségbe, az óvodai közösségbe, mert ők sokkal bizalmatlanabbak az új dolgokkal szemben, mint látó társaik. De az óvodai oktatás nagyon fontos számukra, mert minden alapvető funkciót meg tud itt tanulni társaival együtt és ez sokkal élvezhetőbb lesz számára, mert nincs egyedül és ösztönzi az, hogy társaival együtt tanulhat: pl. nagymozgások, finommozgás, manipuláció, hallás, illatok, ízek, kommunikáció, beszéd, játék, önkiszolgálás. A hallás fejlesztése fontos a vak kisgyerekek számára, mert ők ez alapján tudnak igazán jól tájékozódni. A hallás a tér egészéről nyújt információt, ösztönöz, valamint irányítja az érdeklődést és a figyelmet.

Fontos az, hogy ezeknél a gyerekeknél az óvodában megtörténjen az előkészítés a Braille írás-olvasásra. Különböző Braille jeleket tanulnak meg a hat pont felnagyítása segítségével. Ilyen jeleket érdemes kiragasztani az óvoda bizonyos helyiségeinek az ajtajára, először csak a kezdőbetűket majd később a teljes szót is. Nem szabad nekik az ABC-t megtanítani, de különböző jeleket el lehet nekik mondani.

Az óvodai tevékenységek során fontos szerepet tölt be a zenei nevelés¹². A zenei nevelés, a művészeti nevelés részeként, az érzelmeken keresztül hat a gyermekekre. Felkelti a gyermek zenei érdeklődését, formálja zenei ízlését, és ennek hatására a gyermek szeret énekelni és zenét hallgatni. A népdalok és a gyermekdalok éneklése közben fejlődik a hallása, harmonikus mozgása, ritmusérzéke, éneklési készsége. Kodály szerint a közös éneklés az aktív zenélésnek a legtermészetesebb módja és ezzel a hangszertanulást is elő lehet készíteni.

Az énekes játékok nagyon fontosak az óvodában, mert ezek képezik a zenei nevelés alapjait. A zenei képességek: a hallás, az éneklési készség, a ritmusérzék a mozgással

¹¹ Papp László Tivadar: *A látás károsodása*, In: Ilyés Sándor: *Gyógypedagógiai alapismeretek*, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai kar kiadása, Budapest, 2000.

¹² Forrai Katalin: *Ének az óvodában*, Editio Musica, Budapest, 2009, 11-81

összekötött énekléskor együtt fejlődnek. Jó az, ha minden napot zenével kezdünk és azzal fejezzük be. A mindennapos éneklés az óvodában szerepelhet két foglalkozás között, mint kikapcsolódás is. Ez megnyugtatja a gyerekeket, de ugyanakkor aktívak maradnak.

A zenei készségek fejlesztése az óvodában korcsoportokra lebontva történik. Elindulunk az egyszerűtől és haladunk a bonyolultabb felé. Minél érdekesebb és játékosabb módon oldjuk meg ezeket a tevékenységeket, a gyerekek annál jobban fogják ezt szeretni és élvezni.

A látássérült gyerekek zenei oktatása az óvodában szinte azonosan folyik látó társaik oktatásával, mert a hallás utáni daltanításra alapozunk. Kimarad viszont a vizuális szemléltetés lehetősége (a dal képi megjelenítése, dalfelismerés rajzról, ritmuselemek rajzban történő ábrázolása). A következőkben felsorolom a fejlesztés lehetőségeit képességcsoportok szerint.

a. Éneklési készség fejlesztése: a gyermek utánzási vágyán alapszik, a dalokat hallás után tanulják meg.

- hangterjedelem: 2-6 hangra korlátozódik, eleinte csak kisebb hangterjedelmű dalokat tanítsunk, majd lehet kvint, vagy szext hangterjedelemben is. Arra is figyeljünk oda, hogy milyen hangmagasságban éneklünk, fontos hogy a gyerek a megfelelő kezdőhangot vegye át, ezt úgy tudjuk gyakorolni, hogy egy már jól ismert dalt más-más hangmagasságban kezdünk el és a gyerekeknek ezt kell átvenni.
- tempó: ne legyen túl gyors, mindig a gyermekek adottságaihoz alkalmazkodjon,
- dalanyag: 10 - 25 dalt tanítsunk meg a gyerekeknek a három év alatt.

b. Hallásfejlesztés:

- magas-mély reláció: térben mutatják a dallamvonal változásait oktáv távolságban (a kéz mozgását előbb a pedagógus irányítja); közös kezdőhang megtalálása; ez előkészíti a zenei írás-olvasást.
- a halk és hangos közötti különbségek: beszéden, éneken, vagy zörejeken felismerik, majd a későbbiekben ezt közösen alkalmazzák; halk és hangos visszatapsolása hallás után; hangerő jelzése kézmozdulattal (kitárt karok: forte; összehúzott karok: piano)
- dallamfelismerés, zenei emlékezet fejlesztése: jól ismert egyszerű dallamokat felismer dűdölésről, vagy hangszeres játékról

- dallambújtatás, belső hallás fejlesztése: motívumok, vagy dallamok éneklése váltakozva belső hallással, halkán, majd hangosan. A váltás jelre történik (érintés, vagy hangzó jel)
- motívum visszhang: egyszerű dallamfordulatokat visszaénekelnek, majd ezt lehet bonyolítani is.
- hangszínek megfigyelése: 2-3 eltérő zaj hangszínének megkülönböztetése egymástól, majd egymás hangjának felismerése, természeti zörejek felismerése és ismétlése.
- zenehallgatás: eleinte az óvónő énekére figyelnek néhány percig majd egyszerűbb hangszeres, vagy hallgatott zenével is fel lehet az érdeklődésüket kelteni és fenntartani.

c .Ritmusérzék fejlesztése: a dal és a játékos mozgás együtt él

- egyenletes lüktetés: ezeket lehet érzékeltetni eleinte játékos mozdulatokkal, majd egyenletes járással, vagy tapssal.
- ritmus: dalok mondókák ritmusának kiemelése, dallamfelismerés ritmusról.
- tempókülönbségek, gyors, lassú tempó: egyszerű mozgással követik az óvónő által előadott ének, vagy hangszerjáték tempóváltásait; gyors és lassú beszéd és ének váltakozását.
- mozgás, térforma: játékos mozdulatok egyénileg, vagy csoportban együtt az óvónővel.
- ütőhangszerek: egyszerű ritmushangszerek, vagy saját maguk által készített hangszerek használata kíséret céljából.

Fontos az hogy az óvodában mondókákat is tanítsunk a gyerekeknek, a pontos hangzóejtés és a folyamatos lüktetés elősegíti a beszéd fejlődését. Ezeket a mondókákat lehet folyamatos lüktetéssel kísérni, például testhangszerek segítségével (testhangszer: térd ütögetés, összeütöm a tenyeremet, csettintés stb.), vagy egyszerű ritmushangszerekkel: triangulum, csörgő, kisdob, csörgődob.

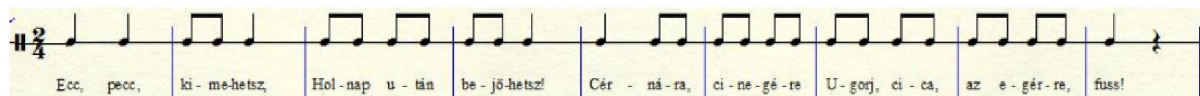
A gyerekek zenei képességét az óvónő úgy kell fejlessze, hogy az alapot adjon az iskolai zenei neveléshez.

3.2. Zenetanítás az 1-4 osztályban

Az iskolában az oktatás mindig az iskolával való ismerkedéssel kezdődik, ahol a gyerekek előbb magával az épülettel ismerkednek meg, és azután kezdik el a tanulást. A zene tanulását mindig a hallás utáni daltanulással kezdik. Mivel a látásuk nem teljes, vagy csak részleges, ezért a hallásuk nagyon jó ezeknek gyerekeknek. Hamar és könnyen megjegyzik a megtanulandó dalt és sokáig meg is marad memóriájukban. Előbb mindig az egyszerű gyermekdalokkal kezdik a tanulást és így haladnak a nagyobb hangkészletű dalok felé és végül a népdalokig is eljutnak.

A kisebbeknél a daltanulás mellé ritmushangszereket is szoktak használni, ezzel játékosan fejlesztik a ritmusérzéküket, az egyenletes lüktetést járással, testhangszerekkel vagy hangszerek segítségével gyakorolják. Itt már megkezdik az egyszerű ritmusképletek megtanulását és ezek begyakorlását. Az egyenletes lüktetést összekapcsolják az egyszerű ritmusképletekkel. Például: járás közben egyszerű ritmusképleteket tapsolnak. Egy mondókához, vagy egyszerű, kevés hangon mozgó dallamhoz különféle ritmusosztinátót kapcsolnak testhangszerek (taps, dobbantás), vagy hangszerek használatával.

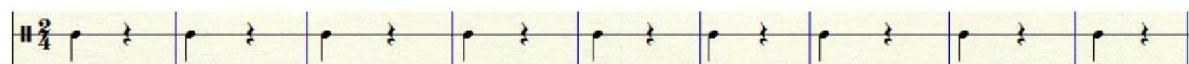
pl. 1. Ecc, pecc, kimehetsz



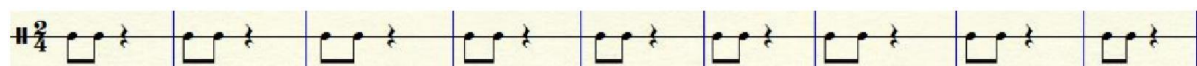
A fenti dallamhoz a következő ritmus osztinátókat lehet csatolni:

a) tapssal kísérik:

1.

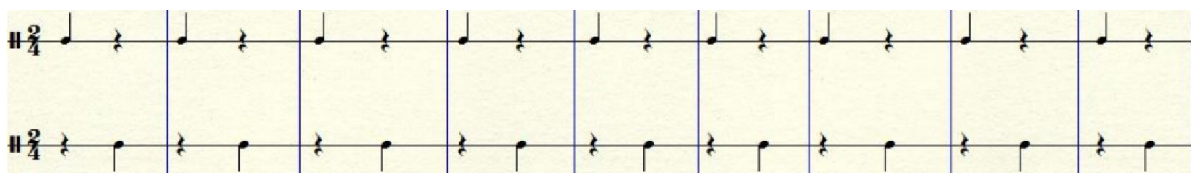


2.

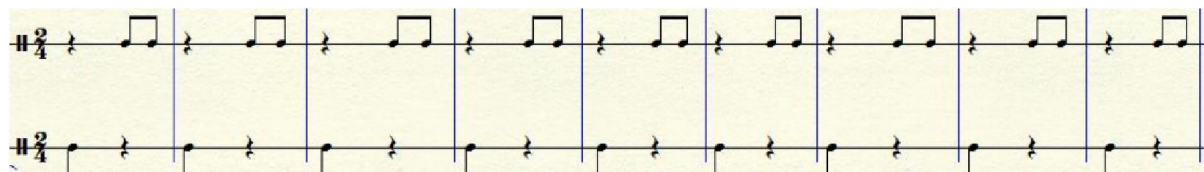


b) tapssal és lábdobbantással kísérjük (a felső a taps az alsó a láb)

1.



2.



A mondókák után ezt a módszert egyszerű gyermekdalokkal is lehet gyakorolni. Fontos, hogy a hangértékeket jól meg tudják egymástól különböztetni. Minden dalt először egyenletes lüktetéssel kísérünk, így könnyen meg tudjuk állapítani az alapritmust, majd közösen meg kell beszélni, hogy milyen hangértékek fordulnak elő a dalban, majd osztató ritmussal kísérve énekeltük. Ezt több csoportra osztva lehet a legjobban megvalósítani, egyik csoport énekel a dalt, a másik üti az egyenletes lüktetést, a harmadik pedig osztató ritmust üti rá. Ezt a gyerekek nagyon élvezik és könnyen fejlődik ezáltal a ritmusérzékelésük. Lehet ehhez testhangszereket, vagy egyszerű hangszereket használni, de készíthetünk közösen is hangszereket: pl egy üvegbe babot, vagy kukoricát teszünk; egy dobozba rizset stb.

A látássérült gyerekeknek nagyon jó a hallásuk, így könnyen megjegyeznek dolgokat, lehet játszani különféle zenei memóriafejlesztő játékokat velük.

Például:

- **ritmustelefon:** a gyerekek egymás mögé állnak és a tanító néni az utolsó hátán lekopog egy ritmust és az továbbadja az előtte állónak és így tovább, amíg el nem jut az első gyermekig Neki le kell tapsolnia amit érzékelt, ha helyes a megoldás akkor az egész osztály újra letapsolja.
- **ritmusdominó:** az egyik gyermek letapsol egy két ütemnyi ritmust, majd a másik letapsolja ennek a második részét és ehhez kapcsol egy újat és így tovább.
- **ritmus-kánon:** két csoport egy ütem eltolódással oldja meg úgy, hogy az egyik csoport énekel, a másik csak a ritmust kopogja, vagy mindkét csoport csak a ritmust hangoztatja kánonban.

- **ritmusvisszhang:** rövid, egyszerű motívumot tapsol a tanár és a gyerekek rögtön utána tapsolják, vagy kopogják.

Zenehallgatás is folyik az órákon, ahol klasszikus zeneszerzők egyszerűbb, játékos művét hallgatják meg, majd ezeket közösen megbeszélik. A nagyobbak már elemzik a műveket hangulat és mondanivaló szempontjából. Kedvelt zenehallgatási anyag a kicsiknél Saint-Saens *Az állatok farsangja*, ezt előbb közösen, részekre bontva meghallgatják, majd megbeszélik, hogy melyik hangszer milyen állatot jelképez.

3.3. Zenetanítás az 5-8 osztályban

A felső tagozaton a gyerekek kórusban is énekelnek, hallás után tanulják meg a dalokat. Aki szeret énekelni, csak az vesz részt ebben, nem kötelező. A kórus két-három szólamban énekel, könnyebb feldolgozásokat tanul meg és kánonokat is. Előbb mindig soronként tanulják meg a dalt, és ezt addig ismétlik, amíg mindenki megtanulja, a szólamok külön-külön szoktak gyakorolni és ezek után éneklük össze a műveket, miután mindenki nagyon jól tudja a saját részét. Ezek után éneklük egyszerre az egész művet és ritmushangszereket kapcsolnak hozzá, mivel ez segít nekik abban, hogy a megfelelő tempóban énekeljenek, mert ők nem látják a karmester mozdulatait. A kórust időnként zongora kíséri és ez egy jó támpontot ad a gyerekeknek, hogy megtartsák a hangmagasságot és a tempót.

Az egyik iskolai évzáróra én is készültem a látássérült gyerekekkel egy egyszerű kicsi műsorral, megtanultunk néhány dalt közösen, nagyon jó volt a gyerekekkel dolgozni látva azt, hogy milyen gyorsan tanulják meg hallás után a dalokat és hogy mennyire élvezik. Mindegyik dalhoz volt zongora kíséret, amit az iskola egyik zongoratanára biztosított, aki vak volt, de nagyon szépen játszott és nagyon jó hallása volt. Csak egyszer kellett megmutatnom neki felvételtől az énekelendő dalokat és ő első meghallgatás után lekísérte. Használtunk egyes daloknál csörgőt és triangulumot.

V-VIII osztályban is folytatódik a ritmusérzék fejlesztése, csak itt már nehezebb osztinató ritmust kapcsolnak a dalokhoz, melyek itt már nagyobb hangterjedelemben mozognak. Egy dallamhoz többféle ritmust kapcsolnak, saját ötleteik szerint. Például:

Á-moll dallam énekhangra, furulyára, xilofonra, kisdobra:

Há-za-so-dik a tü-csök, szü-nyog lá-nyát ké - ri, Csi-szeg-cso-szog a te-tü, nász-nagy á-kar len - ni. Ő-da ug-rik a bol-ha,

vő-fé-ly a - kar len - ni, Min-den-fé - le csűf-bo-gár ven-deg á - kar len - ni.

3.4. Hangszer és tánc tanulás az iskolában

A hangszer tanulás hallás után és a Braille kotta segítségével zajlik. A kisebbek, akik még nem tudják a kottát olvasni, hallás után tanulják meg a lejátszandó műveket. A hangszereken való játék mindig a hangszerezettel való ismerkedéssel kezdődik. Az elején megismeri a gyerek a zongorát úgy, hogy a tanár egyenként megtanít neki minden hangot, hogy az hol van, melyik oktávszakaszban és hogy mi annak a neve. A gyerekek a darabokat részekre szétszedve tanulják meg, előbb az egyik kezet, majd a másikat. A tanár előbb bemutatja a darabot és a gyerek megpróbálja utána lejátszani a tanár segítségével. Ez így történik minden hangszer esetében.

A nagyobbak és ügyesebbek megtanulják a Braille kotta használatát, így ők már hosszabb és bonyolultabb műveket is meg tudnak tanulni. A gyerekek tanulhatnak zongorázni, furulyázni is. A furulyát is hallás után tanulják meg, miután megtanulták azt, hogy hogyan kell lefogni a hangokat. Furulya együtteseket alakítanak, több szólamban játszanak és az ügyesebbek alt furulyán, vagy piccolo furulyán is megtanulnak játszani. A

megtanult műveket egy közös hangverseny keretében elő is adják. Az ügyesebbek egyéb hangszereken is megtanulhatnak játszani.

A gyerekek táncot is tanulnak. Külön csoportban tanulnak a kicsik és a nagyok. A kicsik egyszerűbb koreográfiákat tanulnak meg, egyszerű dallamokra, és különféle népi gyermekjátékokat adnak elő. A nagyobbak már bonyolultabb dolgokat is megtanulnak: pl. népi karikázókat, társas táncokat, reneszánsz táncot, ír táncot, görög táncot. Ezeket a gyerekek nagyon szeretik és élvezik. Ide mind olyan gyerekek járnak, akiknek jó a ritmusérzékük.

Én is foglalkoztam látássérült gyerekekkel, tagja voltam egy tánccsoportnak a nagyobbakkal. Sok szép táncot tanultunk meg és jó volt látni, hogy ezek a gyerekek hogyan tanulnak meg és hogyan kell őket megtanítani a táncra. Tanultunk népi karikázót is. Ezt mindig úgy kezdtük, hogy előbb megtanultuk a dalokat hallás után, és miután mindenki jól tudta őket elemenként megtanultuk hozzá a tánclépéseket. Ezek általában nem álltak sok lépésből. Volt aki megértette szóból, hogy mit kell csináljon, és volt olyan, akinek meg kellett mutatni, tehát megfogtuk a lábát és megmutattuk, hogy hova kell tegye. És miután minden jól ment összeraktuk az elemeket és énekkel együtt táncoltunk. Ez eleinte nehezen ment, de utána bejöttek és mindenki nagyon élvezte. Tanultunk még társas táncokat is: cha-cha-chat, angol keringőt, palotást, rock and rollt. Ezeket a táncokat egy, az iskolában megrendezendő táncgálán és különféle rendezvényeken adtuk elő, jelmezekben: a néptáncot népviseletben és a többit a megfelelő ruhában. Ezzel a tánccsoporttal elmentünk moldvai táncházakba, ahol közösen tanulhattunk meg különféle moldvai dalokat és ezt mindenki nagyon élvezte és szerette. Jó volt az az érzés, hogy az ott lévő más emberek befogadtak minket és közösen táncolhattunk. Nyáron közös tánc táborba is elmentünk.

Összegzés

A differenciált zenei nevelés nem csak azon gyerekek számára fontos, akik különböző zenei képességűek, hanem különösen azok számára, akik valamilyen sérüléssel élnek életüket. A látássérült gyerekek zenei oktatásában felhasználhatók mindazok az elemek, amelyek a XX századi magyar, vagy külföldi zenei nevelési rendszerekből ismertek, de ezeket megfelelően kell adaptálni a látássérült gyerekek képességeihez, tanulási lehetőségeihez. Fontos a differenciált zenei oktatás, de jó az, ha ezek a gyerekek egészséges társaikkal együtt járnak az óvodába és az iskolába is, mert ez által beilleszkednek a társadalomba, egészséges társaik pedig megtanulják befogadni őket.

Annak megfelelően, hogy az egyén milyen mértékben lát megkülönböztetünk több fokozatot a látássérülésben: vakok, alig látók, fényérzékenyek, nagy tárgylátók, ujjolvasók, gyengén látók. A sérülés különböző szintjét szembetegségek, fizikai sérülések, és a látó szerv különböző fejlődési rendellenességei okozhatják. A látássérültek oktatásában különböző eszközöket használnak. Ilyenek például a képkirakó játékok, világító dobozok, fekete-fehér képek, csillogó tárgyak, egyeztető játékok, sorkirakók, Montessori torony. Ezek részben a zenei foglalkozásokban is alkalmazhatóak megfelelő átalakítással. Legalkalmasabb a zenei írás-olvasás elsajátítására Louis Braille jelrendszere, mely nem csak a szövegírásban-olvasásban alkalmazható, hanem a zenében is, mivel rendelkezik a zenei elemek rögzítésére alkalmazható jelkombinációkkal is. A hangmagasság és hangérték rögzítése mellett Braille kottairás rendszere képes rögzíteni a különböző ütemvonalakat, kulcsokat, módosító jeleket, a metrumot, hangközöket, kötőíveket, tremolót, díszítéseket, ismétlést jelölő jeleket, dinamikát.

A látássérültek zenei fejlesztése, ugyanúgy mint a látó gyerekek fejlesztése, korcsoportok szerint változó elemekkel történik. A ritmusérzék fejlesztése, a zenei hallás, az éneklési készség, dinamikai és tempóérzék fejlesztésében viszont háttérbe szorul a vizuális szemléltetés, mely a látó gyerekek tanításában olyan fontos és eredményes elem. Viszont a látássérültek, éppen a vizuális érzékelés részleges, vagy teljes elvesztése nyomán „erősebbek”, jobbak kell, hogy legyenek a hallás területén. Erre az érzékszervükre támaszkodva kell éljék a mindennapi életüket. Mivel nincs külön összeállított tankönyv, módszertan, tanterv a látássérültek zenei oktatására, fejlesztésére, maga a zenetanár kell megfelelő inventivitással kialakítsa a maga eszköztárát, gyakorlatait. A dolgozatban bemutatok néhány, különböző szintű példát arra, hogy egyszerű gyermekdalokhoz ritmus-, és dallamosztinató csatolásával miként lehet a zenei fejlődést elősegíteni.

A dolgozat záró részében saját tapasztalatom nyomán bizonyítom, hogy a látássérült egyének képesek a magasabb szintű zenei tevékenységre, a kóruséneklésre, hangszerjátékra, sőt a zenével összekötött mozgásra, táncra is.

Bibliográfia

1. Bánki Vera, Bálványos Huba: *Differenciáló pedagógia*, OKKER, 2002
2. Báthori Adél, Ruff Ágota, Somorjai Ágnes, Székelyné Kárpáti Ildikó, Szűcsné Göblyös Erika, Vincze Gábor: *Sérülésspecifikus eszköztár vak és aliglátó gyerekek, tanulók együttneveléséhez*, Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság kiadása, Budapest, 2008.
3. Braille Authority of North America: *Music Braille Code*, American Printing House for the Blind kiadó, 1997.
4. Csattos Márta: *Utak és kiutak*, Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége kiadása, Budapest, 1984.
5. Czövek Erna: *Emberközpontú zenetanítás*, Zeneműkiadó, Budapest, 1979
6. Élesztős László, Rostás Sándor: *Magyar nagylexikon IV*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1995.
7. Forrai Katalin: *Ének az óvodában*, Editio Musica, Budapest, 2009
8. Gertrud Orff: *Orff zeneterápiájának alapfogalmai, definíciók és példák*, ELTE-BGGyF kiadása, Budapest, 1994.
9. Kaibinger Pál: *Lehet így is...*, In. Tölgyesi-Papp Gyuláné: „Így is lehet...” , Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994, 123-132
10. Kiss Jenőné, Kenesei Éva: *Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában*, Tárogató kiadó, Budapest, 1994
11. Kodály Zoltán: *Visszatekintés I.* Szerk. Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1964.
12. Kokas Klára: *Képességfejlesztés zenei neveléssel*, Zeneműkiadó, Budapest, 1972
13. Kovács Krisztina: *Látássérült gyermekek az óvodában és az iskolában*, In. Ilyés Sándor: *Gyógypedagógiai alapismeretek*, ELTE-BGGyF kiadása, Budapest, 2000, 463-502.
14. Méhes József: *Tiflópédagógia*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990
15. Micserics József: *Vakvágányon*, kiadja a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége, Budapest, 2001

16. Pajor Emese: *Tapintható írásrendszerek, alternatív olvasási módszerek*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai kar kiadása, Budapest, 2009.
17. Papp László Tivadar: *A látás károsodása*, In. Ilyés Sándor: *Gyógypedagógiai alapismeretek*, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai kar kiadása, Budapest, 2000, 25-31.
18. Parasz kay Sára: *Közelről nézve, a gyengénlátó gyerekek*, Alfapack kft kiadása, Budapest, 1994.
19. Péter Éva: *Differentiation in musical education*, In. Studia Universitatis Babes-Bolyai Musica, Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2011/1, 129-139.
20. Szőnyi Erzsébet, *Zenei nevelési irányzatok a XX században*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 3.